

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورموفیدی

موضوع کلی: سوره بقره

تاریخ: ۲۷ آبان ۱۴۰۴

مصادف با: ۲۷ جمادی الاول ۱۴۴۷

موضوع جزئی: آیه ۶۲ - تفسیر آیه - مطلب اول: معنای «ان الذین آمنوا» - احتمالات پنج گانه -

جلسه: ۱۶

احتمال چهارم و پنجم - بررسی احتمالات پنج گانه - نظر برگزیده

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته

عرض کردیم در مورد «ان الذین آمنوا» چند احتمال وجود دارد؛ سه احتمال را در جلسه گذشته ذکر کردیم. احتمال اول این بود که منظور مسیحیان واقعی هستند که قبل از بعثت پیامبر (ص) از دنیا رفته اند؛ احتمال دوم اینکه منظور منافقین هستند؛ احتمال سوم اینکه منظور کسانی هستند که به پیامبر (ص) حقیقتاً ایمان آورده اند، منتها در ادامه آیه اشاره به استقرار و استمرار ایمان می کند.

دو احتمال دیگر در اینجا وجود دارد که این دو احتمال را عرض می کنیم و آنها را مورد بررسی قرار می دهیم.

احتمال چهارم

احتمال چهارم این است که منظور همه کسانی است که ایمان آورده اند و در دایره اسلام قرار گرفته اند، اعم از آنکه اسلام و ایمان آنها حقیقی باشد یا اسلام آنها ظاهری باشد. طبیعتاً طبق این احتمال، «ان الذین آمنوا» شامل منافقین هم می شود؛ برخلاف احتمال دوم که اختصاص به منافقین داشت. آن وقت «مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا»، به آن بخش از مؤمنان که ایمان و اسلام آنها حقیقی است، اشاره می کند؛ لذا می شود از قبیل ذکر خاص بعد العام.

اگر این احتمال را در نظر بگیریم، گویا خداوند تبارک و تعالی به این چهار گروه یعنی مسلمانان (اعم از مسلمانان واقعی و ظاهری)، یهودیان، نصرانی ها و صابئین می فرماید همه شما در صورتی به سعادت خواهید رسید که ایمان به مبدأ و معاد داشته باشید و عمل صالح انجام بدهید؛ یعنی معیار برای فلاح و رستگاری و سعادت ابدی، این است و غیر از این نیست.

احتمال پنجم

احتمال دیگری که در اینجا وجود دارد این است که «الذین آمنوا» یعنی الذین آمنوا از آن سه گروه بعدی؛ کأن می فرماید ای کسانی که ایمان آورده اید از یهودیان، نصرانی ها و صابئین؛ آنگاه این هم از قبیل ذکر خاص بعد العام می شود. طبق این احتمال، معنا این می شود که ای کسانی که ایمان آورده اید از یهودیان، نصرانی ها و صابئین، ایمان آورندگان از این سه گروه، «مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا» الی آخر الآیه. چون ایمان آورندگان از این سه گروه ممکن است اسلام شان حقیقی نباشد؛ یعنی کأن خداوند به آنها می خواهد بفرماید که فکر نکنید که همین قدر که عنوان اسلام را یدک بکشید، کار تمام است. یهودی ها و نصرانی ها و صابئین بعضاً به اسلام گرویدند؛ خداوند می خواهد بفرماید آن دسته از کسانی که از این سه گروه به مسلمین پیوستند، بدانند که اگر ایمان به خدا و مبدأ و معاد داشته باشند و عمل صالح انجام بدهند، «وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» و به آن پاداشی که برای آنها در نظر گرفته شده، می رسند.^۱

۱. مواهب الرحمن، ج ۱، ص ۲۶۹.

حالا باید این احتمالات پنج‌گانه را مورد بررسی قرار بدهیم و ببینیم کدام یک درست است.

بررسی احتمال اول

احتمال اول این بود که منظور پیروان واقعی عیسی مسیح و مؤمنان حقیقی است، نه پیروان مسیحیت منحرف که به نام برخی از اشخاص هم اشاره شد. این احتمال را ابن عباس ذکر کرده است. این احتمال ناصحیح است؛ چون قرائنی در آیه برخلاف این احتمال وجود دارد. یکی از قرائن، جمله «وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِّينَ» است. چه وجهی دارد که فقط اینها از میان این سه گروه مختص به ذکر شده باشند و چنین سرانجامی برای آنها ذکر شده باشد؟ طبق این احتمال، معنای آیه این است: *إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا قَبْلَ مَبْعَثِ مُحَمَّدٍ (ص) وَ الَّذِينَ كَانُوا عَلَى الدِّينِ الْبَاطِلِ الَّذِي لِلْيَهُودِ وَ الَّذِينَ كَانُوا عَلَى الدِّينِ الْبَاطِلِ الَّذِي لِلنَّصَارَى، كُلٌّ مِنْ آمَنَ مِنْهُمْ بَعْدَ مَبْعَثِ مُحَمَّدٍ (ص) بِاللَّهِ وَ يَوْمَ الْآخِرِ وَ بِمُحَمَّدٍ (ص) فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ. بِهَ چَه مَنَاسِبَتِ «ان الذین آمنوا» را فقط به پیروان عیسی مسیح اختصاص بدهیم؟ شاید کسی بگوید اینها آخرین دین قبل از پیامبر (ص) بودند، لذا اینها را ذکر کرده است. می‌گوید کسانی که حقیقتاً قبل از بعثت پیامبر (ص) ایمان آوردند، به اضافه آنهای دیگر؛ یعنی یهودیان منحرف، مسیحیان منحرف و صابئین، اینها اگر اینطور عمل کنند، سرانجامشان چنان است. این با ظاهر آیه سازگار نیست و وجهی برای اختصاص این گروه به ذکر به نظر نمی‌رسد. به علاوه، ظاهر آیه این است که «الذین آمنوا» به مؤمنان زمان نزول اشاره می‌کند؛ کأن می‌خواهد بگوید مؤمنان زمان نزول حالا به هر معنایی، نه به آن دسته از ایمان آوردندگانی که قبل از بعثت پیامبر (ص) زندگی می‌کردند. بنابراین احتمال اول مردود است.*

بررسی احتمال دوم

احتمال دوم این است که «الذین آمنوا» بر خصوص منافقان حمل شود، بر این اساس معنای آیه این شود: *إِنَّ الْمُنَافِقِينَ وَ الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى وَ الصَّابِّينَ كُلٌّ مِنْ آتَى مِنْهُمْ بِالْإِيمَانِ صَارَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ حَقِيقَةً عِنْدَ اللَّهِ. این احتمال هم مردود است؛ چون اطلاق «الذین آمنوا» بر منافقان به خصوص غیرمتعارف است. بله، «ان الذین آمنوا» گاهی بر ایمان آوردندگان حقیقی و ظاهری با هم اطلاق شده؛ مثل «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا»^۱؛ اما اینکه منظور از «آمنوا» خصوص منافقان باشد، اشکال دارد. و یؤید ذلک که در آیه‌ای که تقریباً نظیر همین آیه است، «ان الذین آمنوا» بر مطلق ایمان آوردندگان اطلاق شده، نه خصوص ایمان آوردندگان ظاهری؛ آیه این است: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِّينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^۲، می‌فرماید کسانی که ایمان آورده‌اند، یهودیان، صابئین، نصاری و مجوس و مشرکان؛ خداوند بین اینها در روز قیامت تفکیک و آنها را از هم جدا می‌کند. در شمول «ان الذین آمنوا» در آیه ۱۷ سوره حج نسبت به همه مؤمنان تردیدی نیست. این آیه تقریباً نظیر همین آیه محل بحث ماست؛ خود این یک قرینه است که منظور از «ان الذین آمنوا» همه مؤمنان است و نه خصوص منافقان. لذا به نظر می‌رسد این احتمال هم نادرست است.*

بررسی احتمال سوم

احتمال سوم این بود که منظور از «ان الذین آمنوا» کسانی هستند که ایمان حقیقی به پیامبر (ص) آورده‌اند و بعد «مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» را حمل کرده‌اند به ایمان به خدا و معاد در آینده؛ کأن اگر در گذشته ایمان آورده‌اند، به شرطی به آن نتایج دست

۱. سوره نساء، آیه ۱۳۶.

۲. سوره حج، آیه ۱۷.

پیدا می‌کنند که ایمان آنها استمرار و ادامه داشته باشد. به نظر می‌رسد که این احتمال هم ضعیف باشد؛ برای اینکه ذکر ایمان آورندگان واقعی به پیامبر(ص) در کنار یهود و نصاری و صابئین، صحیح نیست. آنها ایمان به خدا آورده‌اند و در گذشته مؤمن شده‌اند و ایمان آنها ظاهری نبوده؛ حالا اینکه در آینده باید این ایمان را استمرار بدهند، در این بحثی نیست؛ ولی اینکه آنها را در کنار این گروه‌ها قرار دهد، خلاف ظاهر است. ظاهر آیه این را نمی‌رساند؛ لذا به نظر می‌رسد که این احتمال با ظاهر آیه سازگار نیست.

بررسی احتمال چهارم

احتمال چهارم این بود که منظور همه مؤمنان است؛ یعنی می‌خواهد بگوید همه کسانی که به اسلام ایمان آورده‌اند، ان الذین آمنوا أی الذین اسلموا، یهودی‌ها، نصرانی‌ها، صابئین، همه اینها در صورتی اجرشان نزد خداوند محفوظ است و خوف و حزن در آنها راه ندارد که «آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ»، یعنی اسم مسلمان به تنهایی کافی نیست؛ اسم یهود، اسم صابئین، اسم مسیحیت، این اسامی مهم نیست. می‌خواهد بگوید اگر عنوان باشد، بین عنوان مسلمان و عنوان یهود فرقی نیست؛ اصل و اساس، ایمان قلبی به خدا و پیامبر(ص) است. این است که اجر آن نزد خدا محفوظ است و کسی که اینگونه مؤمن شود، خوف و حزن در او راه ندارد. این احتمال در مجموع، اولی و شایسته‌تر از احتمالات قبلی است؛ معنای آن را هم عرض کردیم که کأن خداوند می‌خواهد بفرماید ای مسلمین! ای یهودیان! ای صابئین! شما اگر می‌خواهید از حزن و خوف رها شوید و عند الرب پاداش داشته باشید، راهش فقط ایمان به خدا و معاد و عمل صالح است؛ خودتان را دلخوش به این عناوین نکنید. لذا این احتمال از میان احتمالات گفته شده بهتر است.

بررسی احتمال پنجم

احتمال پنجم که منظور ایمان آورندگان از این سه گروه باشد، این هم مردود است؛ چون هم با قرائن و شواهد سازگار نیست و با ظاهر آیه ناهمخوانی دارد، و هم اینکه اگر این منظور بود، باید می‌گفت إن الذین آمنوا من الذین هادوا و النصاری و الصابئین؛ چون مؤمنان از این سه گروه را به خصوص اراده می‌کند. به جای «والذین هادوا» باید می‌گفت «من الذین هادوا»، چون طبق این احتمال مؤمنان از این سه گروه اراده شده است. لذا احتمال پنجم هم منتفی است.

نظر برگزیده

با توجه به آنچه گفته شد، از میان این احتمالات پنج‌گانه، به نظر می‌رسد احتمال چهارم از سایر احتمالات بهتر است و نسبت به آنها رجحان دارد.

بحث جلسه آینده

تا اینجا مطلب اول در مورد آیه ۶۲ را ذکر کردیم؛ مطلب بعدی که باید به آن بپردازیم، این است که اینکه خداوند فرموده «من آمن بالله و الیوم الآخر» آیا فقط ایمان به مبدأ و معاد ملاک است یا ایمان به نبوت هم هست؟ ما می‌گوییم اصول دین، توحید و نبوت و معاد است؛ چرا نبوت ذکر نشده است؟ نقش عمل صالح در اینجا چیست؟ ان شاء الله اینها را ذکر خواهیم کرد.

«والحمد لله رب العالمین»